

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ
КАНДИДАТКИЊЕ ДИВНЕ ПЕТКОВИЋ

L'alternance modale (indicatif/subjonctif) dans les subordonnées complétives en français

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<p>1. Датум и орган који је именовео комисију: Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду на седници одржаној 29. јануара 2020. донело је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је Дивна Петковић предала под насловом „L'alternance modale (indicatif/subjonctif) dans les subordonnées complétives en français”.</p> <p>2. Састав комисије са знаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:</p> <ol style="list-style-type: none">
1. Др Веран Станојевић, редовни професор, уже научна област Романистика, изабран у звање редовног професора 22. јануара 2020., Филолошки факултет Универзитета у Београду, ментор.
2. Др Тијана Ашић, редовни професор, уже научна област Француски језик и теоријске лингвистичке дисциплине, изабрана у звање редовног професора 9. 05. 2014. Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу.
3. Др Татјана Самарџија Грек, доцент, уже научна област Романистика, изабрана у звање доцента 19. 03. 2019., Филолошки факултет Универзитета у Београду.
4. Др Genoveva Puskas, ванредни професор, уже научна област лингвистика, изабрана у звање ванредног професора 1. августа 2011, Универзитет у Женеви.
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<ol style="list-style-type: none">
1. Име, име једног родитеља, презиме: Дивна, Марина, Петковић
2. Датум рођења, општина, република: 1. 6. 1988, Цетиње, Црна Гора
3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: ---
4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: ---
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
L'alternance modale (indicatif/subjonctif) dans les subordonnées complétives en français
IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација Дивне Петковић има 270 страна, не рачунајући биографију кандидаткиње и изјаве о ауторству. Дисертација садржи и сажетак на француском, српском и енглеском језику, са одговарајућим кључним речима, као и садржај.

Дисертација садржи 10 поглавља: 1. Introduction (9-14); 2. État de l'art (15-44); 3. Méthodologie (45-53); 4. Alternance globale (57-134); 5. Alternance dans le contexte affirmatif (135-151); 6. Alternance dans le contexte négatif (153-214); 7. Phénomènes liminaires (215-226); 8. Synthèse (229-248); 9. Les modèles (249-262); 10. Conclusion (263-266).

Библиографија (267-269) садржи 73 јединице литературе на француском и енглеском језику.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У *првом*, уводном поглављу, излаже се проблем модалне алтернације, која је дефинисана као могућност избора глаголског начина у зависној реченици, с тим што законитости тог избора најчешће нису прецизно одређене у граматикама, а у појединим случајевима ни сами изворни говорници не успевају да формулишу значењске разлике између једног или другог изабраног начина. Из овако постављеног проблема проистичу следећа питања: како функционише алтернација између индикатива и субјунктива у француском језику, и колико су сложени механизми у главној реченици који имају улогу окидача ове алтернације у зависној (конкретно, комплетивној) реченици. Из хипотезе да глаголски начини имају значење следи да избор глаголског начина никад није слободан, тј. да индикатив и субјунктив преносе различита значења; основни циљ тезе је, стога, да се пронађу и дефинишу фактори који омогућавају разликовање ових значења, посебно у случајевима када та разлика није очигледна, већ је реч о оним најфинијим, књижевним нијансама.

У *другом* поглављу излаже се историјат бављења проблематиком субјунктива у француском језику, од Бриноове класичне студије *Musao u jезик (La pensée et la langue, 1922)*, до актуелних истраживања Гослена или Јанакиду и Мари. У првом делу представљен је развој теоријске мисли о француском субјунктиву. Цитирани аутори, који су проблему приступили из семантичко-прагматичког угла, бавили су се проналажењем семантичке инваријанте субјунктива, питањима промене перспективе говорног лица, значењем субјунктива, као и корелацијом. Са синтаксичко-граматичког аспекта, много је писано о тзв. *граматичким принуздама*, о факторима алтернације и о њиховим могућим хијерархијама. Међутим, нема много студија које су се експлицитно бавиле модалном алтернацијом субјунктива са индикативом, захваљујући којој је могуће стећи бројне увиде у поједине комплексности субјунктива које се тешко уочавају ван тог компаративног оквира. У овом прегледу литературе цитиране су, као најважније на тему модалне алтернације, студије Сутеа и Гослена, након чега се читалац упућује на неколико радова који истражују субјунктивну проблематику у другачијим оквирима (нпр. преко оралних или дијалекатских корпуса) или компаративно са другим језицима.

Треће поглавље представља опис одабраног методолошког приступа, који је индуктивне природе. Најпре је састављена листа глагола у главној реченици који дозвољавају модалну алтернацију у зависној комплетивној реченици, а затим су за сваки глагол пронађени репрезентативни примери са индикативом и субјунктивом уз помоћ информатичке претраге путем регуларних израза у Франтексту (<https://www.frantext.fr>), највећој електронској бази француских књижевних текстова. На овај начин, уз неопходно пречишћавање (елиминисање примера у којима су индикатив и субјунктив хомографни, на пример), дошло се до 808 примера реченица или одломака, спремних за граматичку анализу. Након детаљне анализе сваког појединачног примера, глаголи су систематизовани у складу са два принципа : на вертикалној оси, на основу тога да ли дозвољавају алтернацију онда када се нађу у афирмативном контексту, у негативном контексту, или у оба; на хоризонталној оси, на основу тога да ли у афирмацији и/или у негацији дозвољавају само индикатив, само субјунктив, претежно индикатив, претежно субјунктив, или подједнако и један и други начин. Из тога је проистекла и трипартитна структура аналитичког дела тезе, изложена у четвртном, петом и шестом поглављу.

У *четвртном* поглављу, под насловом *Глобална алтернација*, анализирају се глаголи који дозвољавају алтернацију и у потврдном и у одричном контексту. Овде се предлаже и теоријски оквир дисертације, која почива на тзв. мултифакторском приступу. Дефинишу се две инстанце механизма модалне алтернације: *конструкција*, где један или више фактора дозвољавају модалну алтернацију, и *окидач* или *дезамбигвизатор*, тј. фактор који омогућава коначни избор једног или другог начина (у смеру од главне ка зависној реченици) или разликовање једног од другог начина (у случају да су они хомографни). У овоме се поглављу уводи и идеја о пет ступњева сложености поменутог механизма, где први ступањ представља случајеве где је само један фактор довољан за дезамбигвизацију, тј. фактор је истовремено и конструкција и окидач (најчешће је то значење глагола), док пети ступањ описује случајеве где конструкцију чине четири фактора, а пети фактор (значење глагола или перспектива

говорног лица) игра улогу окидача.

У *петом* поглављу, под насловом *Алтернација у афирмативном контексту*, испитују се примери из корпуса у којима глаголи изазивају алтернацију само у случајевима када су употребљени у потврним конструкцијама у главној реченици. Када се ови глаголи нађу у одричним конструкцијама, међутим, негација игра улогу окидача и блокира алтернацију, тј. дозвољава или само индикатив, или само субјунктив. У овом типу контекста, дакле, афирмација никада није сама окидач, већ се нужно комбинује са једним или више фактора да би дошло до алтернације.

У *шестом* поглављу, под називом *Алтернација у негативном контексту*, анализирају се примери из корпуса у којима глаголи изазивају алтернацију само онда када су употребљени у одричним конструкцијама у главној реченици, док у потврним конструкцијама афирмација постаје фактор који блокира алтернацију, тј. дозвољава или само индикатив, или само субјунктив. Већина ових глагола допушта само индикатив у афирмацији. У негацији, пак, механизам алтернације има четири нивоа комплексности, почев од другог ступња, где се негација комбинује са једним фактором, све до петог ступња, где се негација комбинује са четири преостала фактора, од којих је један окидач (у овом контексту, негација никада није окидач, на исти начин на који, у претходном поглављу, афирмација никад није била окидач).

У *седмом* поглављу, названом *Гранични феномени*, приказан је кратак осврт на глаголе за које није пронађен довољан број примера у корпусу да би на основу њих било могуће извести теоријске генерализације, али сама чињеница да ти примери постоје говори о могућности да се, у неким будућим истраживањима, на већим или другачијим корпусима, испита постојање алтернације до које они, очигледно, могу да доведу, у одређеним, веома специфичним контекстима (судећи по наведеним примерима).

Осмо поглавље представља синтезу закључака до којих се дошло у аналитичком делу истраживања. Пре свега, глаголи су класификовани по категоријама које су биле само скициране као теоријске могућности у методолошком поглављу, и где се види да, у пракси, нису све реализоване. Затим се одговара на питање да ли је модална алтернација семантички, прагматички или синтаксички проблем (анализа снажно указује на неопходност бављења овим феноменом са гледишта семантичко-прагматичког интерфејса). Након тога се прелази на детаљну теоризацију фактора алтернације који су уочени током анализе, утврђивање њихове типологије и предлаже њихова хијерархизација. Најзад, говори се о значењу глаголских начина, које такође фигурира као категорија у табелама фактора које су дате у наредном поглављу, и које се може посматрати и као резултат и као фактор, у зависности од угла гледања.

Девето поглавље садржи педесет једну табелу, које покривају све факторе уочене кроз анализу шездесет два главна глагола (нису укључени глаголи који се наводе у седмом поглављу, *Гранични феномени*). Свака табела важи за један или више глагола и представља структуру која би могла да се искористи као радна хипотеза за тестирање на већим корпусима или у експерименталним студијама.

У *десетом*, закључном поглављу, сумирају се резултати истраживања и резимира допринос ове дисертације научној литератури која се бави темом модалне алтернације. Инсистира се на важности упоредне анализе индикатива и субјунктива и изузетној сложености овог лингвистичког феномена, који нужно захтева не само мултифакторијалну анализу, већ и свеобухватни приступ, који укључује готово све нивое организације језика, а превасходно синтаксу, семантику и прагматику. Такође, предлажу се смернице за даља истраживања, за која би ова дисертација могла бити полазна основа : од анотирања постојећег (проширеног) корпуса од преко 1000 јединица примера, у сврху статистичких анализа и могуће примене у рачунарској обради језика, тачније машинском учењу (од аутоматског превођења до анализе неизвесности), па све до експерименталних студија са изворним говорницима.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији:

1. Petković, D., & Rabiet, V. (2016). La polysémie lexicale et syntaxique de l'alternance modale indicatif/subjonctif – perspectives TAL. *Actes de la conférence conjointe JEP-TALN-RECITAL*, Vol. 3, 80-93.
2. Петковић, Д. и Станојевић, В. (2017). О субјунктиву у комплетивним реченицама у француском језику. *Зборник Језици и културе у времену и простору* 6, 329-339.
3. Petković, D., & Rabiet, V. (2017). L'alternance modale après les constructions impersonnelles sembler que – étude préliminaire statistique à une approche TAL. *Actes des Journées d'études toulousaines*, 71-77.

4. Petković, D. (2017). Un cas d'alternance modale dans la littérature francophone. Les Études françaises aujourd'hui - La francophonie dans tous ses états, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, Livre XLI-3, 111-134.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

На основу истраживања спроведеног у дисертацији кандидаткиња је извела следеће закључке:

У дисертацији Дивне Петковић „L'alternance modale (indicatif/subjonctif) dans les subordinées complétives en français” (Модална алтернација индикатив/субјунктив у зависним комплетивним реченицама у француском језику), извршена је анализа сложеног феномена модалне алтернације (а не само субјунктива, што је тенденција великог броја досадашњих истраживања) великог броја глагола који у главној реченици, било у афирмацији или негацији, дозвољавају и индикатив и субјунктив, у зависности од одређеног броја семантичких, синтаксичких и/или прагматичких фактора.

Основни закључак дисертације јесте да је употреба глаголских начина у зависној комплетивној реченици последица синергије разнородних фактора у главној реченици који се групишу око главног глагола. Након компилације листе од 75 релевантних глагола, и проналажења више од 800 примера из књижевно-научног корпуса који илуструју модалну алтернацију коју сваки од тих глагола дозвољава, анализом се дошло до пет фактора који могу имати улогу у одабиру глаголског начина у комплетивној реченици:

1. значење глагола,
2. тип субјекта (лице, аниматност, неличност),
3. перспектива говорног лица (дистинкција између локутора и енунцијатора),
4. глаголски облик и
5. потврдни/одрични реченични контекст.

Комплексност проблема крајњег избора глаголског начина налази се, међутим, у чињеници да ови фактори немају исту врсту улоге, а такође нису ни сви увек активни - наиме, ниједан од њих није константно оперативан код свих глагола који су анализирани (ово се јасно види прегледом табела фактора за сваки глагол (9. поглавље дисертације).

Међутим, прецизније дефинисање улоге ових фактора омогућило је да се они сагледају и хијерархијски, кроз дихотомију конструкција/окидач, додатно нијансирану категоријама зависности и независности од других фактора (тако је, на пример, лице, као подврста фактора *тип субјекта*, нужно зависна конструкција, док *значење глагола* може бити зависни или независни (самостални) окидач.)

Ова врста вишестепене класификације показује да је, управо захваљујући овом минуциозном нијансирању, у случају комплетивних реченица које зависе од глагола у главној реченици и са њим чине сложена глаголску синтагму, увек могуће пронаћи конструкцију и окидач и за индикатив и за субјунктив, чак и у случајевима када је разлика у значењу тешко уочљива.

Најзад, у одговору на почетну хипотезу, према којој глаголски начини поседују значење, дошло се до закључка да је то значење прагматичко, и да постоји само у корелацији са значењем глаголске синтагме. Најопштије апроксимације (али не и инваријанте) овог значења биле би следеће: декларативно значење за индикатив, волитивно или делиберативно значење за субјунктив.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА НАПОМЕНА:

Докторска дисертација Дивне Петковић представља несумњив допринос изучавању модалне алтернације (индикатив/субјунктив) у француском језику, а индиректно и значајан допринос проучавању субјунктива у овоме језику. Полазећи од увида да у досадашњим истраживањима није направљен значајнији помак у изналажењу семантичке инваријанте субјунктива, кандидаткиња се залаже за тзв. мултифакторски приступ једном до сада недовољно испитаном аспекту модалне алтернације какав је избор глаголског начина у комплетивној (допунској) реченици у француском језику. Једини методолошки исправан начин да се оде даље у односу на досадашња проучавања француског субјунктива и модалне алтернације уопште, јесте управо онај

за који се Дивна Петковић определила у својој дисертацији, а то је да се на основу претходно компиловане листе релевантних глагола, као и примера у којима су издвојени глаголи компатибилни са избором једног или другог начина у комплетивној реченици, издвоје фактори који објашњавају поменути алтернацију. Већ сâмо издвајање пет релевантних фактора представља велики научни допринос ове дисертације, а њихово хијерархизовање, тј. дихотомија конструкција/окидач уз сагледавање њихове међузависности може се сматрати и зачетком једне нове, аутентичне теорије модалне алтернације (али и субјунктива уопште), која би се, у даљим истраживањима могла тестирати и на оним случајевима модалне алтернације који нису предмет ове дисертације. Значајан је допринос овога рада не само француској синтакси, семантици и прагматици, него и општој лингвистици, будући да је у њему доказано, на основу минуциозних анализа и методолошки беспрекорно спроведеног корпусно заснованог истраживања, да неке на први поглед синонимне употребе индикатива и субјунктива у француском, то заправо никада нису, те да било који избор између две *a priori* слободне опције – никада у потпуности није слободан. Текст дисертације је јасан, без сувишних дигресија, логички чврст и аргументован и, не напослетку, написан је на беспрекорном француском језику.

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета и Стручном већу Универзитета у Београду да прихвате овај извештај о оцени докторске дисертације коју је Дивна М. Петковић предала под насловом „L’alternance modale (indicatif/subjonctif) dans les subordinées complétives en français” и да кандидаткињу позове на усмену одбрану.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. др Веран Станојевић, редовни професор Филолошког факултета у Београду
2. др Тијана Ашић, редовни професор Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу
3. др Татјана Самарџија-Грек, доцент Филолошког факултета у Београду
4. др Геновева Пушкаш, ванредни професор Универзитета у Женеви